

2016 | 1

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESETŐJE

■ TARTALOMBÓL

- *ERDŐ PÉTER*
SZENT ERZSÉBET KANONIZÁCIÓS ELJÁRÁSA
ÉS A KORABELI EGYHÁZJOG
- *GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS*
A MEZŐVÁROSI INGATLANFORGALOM
SZOKÁSJOGA A 14–16. SZÁZADI
ZEMPLÉN MEGYÉBEN ÉS KÖRNYÉKÉN
- *DAVID PAPAJÍK*
V. LÁSZLÓ MAGYAR ÉS CSEH KIRÁLY
HALÁLÁNAK OKA
- *OVIDIU GHITTA*
SIMON TOMÁNYI GÖRÖGKATOLIKUS
LELKÉSZ ÖSSZEÍRÁSA 1773-BÓL
- *GORECZKY TAMÁS*
PÁNSZLÁVIZMUS OROSZORSZÁGBAN
AZ 1880-AS ÉVEKBEN
- *KECSKÉS D. GUSZTÁV*
AZ 1956-OS MENEKÜLTEK SVÁJCI
BEFOGADÁSA

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LVIII. ÉVFOLYAM, 2016. 1. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,

GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,

OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,

SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,

VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

---

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Erdő Péter: Szent Erzsébet kanonizációs eljárása és a korabeli egyházjog	1
Gulyás László Szabolcs: A mezővárosi ingatlanforgalom szokásjoga a 14–16. századi Zemplén megyében és környékén	23
Goreczky Tamás: Pánszlávizmus Oroszországban az 1880-as években	
Burián István moszkvai osztrák–magyar főkonzul jelentéseinek tükrében	63
Kecskés D. Gusztáv: Az 1956-os magyar menekültek svájci befogadása	85

MŰHELY

David Papajik: V. László magyar és cseh király halálának oka	115
Ovidiu Ghitta: Egy szabálytalan összeírás tanulságai.	
Simon tományi görögkatolikus lelkész összeírása 1773-ból	127
Pap József: Eger választópolgárai a 19. század közepén	149
Dömötörfi Tibor: A német nemzetiségi és faji politika Magyarországon a II. világháború idején	165

Szent Erzsébet kanonizációs eljárása és a korabeli egyházjog*

I. A probléma

Árpád-házi Szent Erzsébet születésének 800. évfordulója alkalmából 2007-ben, sőt az azt megelőző években is sok esett szentté avatásának eljárásáról.¹ Kultuszát jelentős szerzők a dinasztikus szentkultuszok típusának keretében vizsgálták.² Mások fennmaradt életrajzainak irodalomtörténeti kérdéseit és hatását kutatták.³ Felmerült többek között az a törekvés is, hogy a konkrét ügyet annak a fejlődésnek az összefüggésében tanulmányozzák, amely a kanonizációs eljárás történetében éppen abban a korban, vagyis a 12. század végén és a 13. század első évtizedeiben végbement. Az erre vonatkozó újabb kutatások eredményeinek meghatározó és nagyszabású összefoglalása Otfried Krafft 2005-ben megjelent kötete⁴ volt. Ebben Szent Erzsébet ügyéről sajátosan a pápai oklevelek és a kanonizáció kapcsolatának szempontjából esik szó. A Szent Erzsébet szentté avatási eljárásával kapcsolatos dokumentumok értékes gyűjteménye Lino Temperini kötete,⁵ amely az olasz fordításban közölt források-

* A jelen tanulmány az alábbi tanulmány jelentősen bővített változata: A szentté avatási eljárás a XIII. században. Árpád-házi Szent Erzsébet ügye a kor eljárásjogának összefüggésében. Kánonjog 10. (2008) 9–23., vö. Péter Erdő: Il processo di canonizzazione di Santa Elisabetta d'Ungheria: un caso speciale nel contesto dello sviluppo generale della procedura. In: „Iustitia et Iudicium”. Studi di diritto matrimoniale e processuale canonico in onore di Antoni Stankiewicz. I–IV. A cura di Janusz Kowal–Joaquín Llobell. Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2010. (Studi giuridici 89.) III. 1449–1475.

1 Vö. Gábor Klaniczay: Il processo di canonizzazione di Santa Elisabetta. Le prime testimonianze sulla vita e sui miracoli. In: Atti del Congresso Internazionale „Il culto e la storia di Santa Elisabetta d'Ungheria in Europa”. 18–19 novembre 2002. Istituto Storico „Fraknoi”, Roma, 2005. (Accademia d'Ungheria in Roma, Annuario 2002–2004, Studi e documenti italo–ungheresi) 220–232.

2 Főként Klaniczay Gábor: Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek. Balassi, Bp., 2000. Ld. még alább a 9. jz.-et.

3 Így Ottó Gecser: Lives of St. Elisabeth: their Rewritings and Diffusion in the Thirteenth Century. Analecta Bollandiana 127. (2009) 49–107.

4 Otfried Krafft: Papsturkunde und Heiligsprechung. Die päpstlichen Kanonisationen vom Mittelalter bis zur Reformation. Ein Handbuch. Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 2005. (Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde. Beiheft 9.).

5 Santa Elisabetta d'Ungheria nelle fonti storiche del Duecento. Biografia e spiritualità. Atti del proceso di canonizzazione. Le fonti storiche del Duecento. Ed. Lino Temperini. Messaggero, Padova, 2008. (Testimoni nel tempo/Scritti) (= Temperini).

hoz terjedelmes bevezetést fűz, elősegítve ezzel a szövegek helyes értelmezését. Hasonló – bár kevésbé terjedelmes – forrásgyűjtemény jelent meg magyarul már 2001-ben J. Horváth Tamás és Szabó Irén szerkesztésében,⁶ franciául Jacqueline Gréal fordításában 2007-ben,⁷ angolul pedig Kenneth Baxter Wolf fordításában és magyarázatával.⁸ Az alábbiakban a szentté avatási eljárás fejlődésére vonatkozó újabb kutatások⁹ alapján kíséreljük meg megvilágítani Szent Erzsébet ügyének azokat a vonásait, amelyeket egyes szerzők különösnek vagy akár szabálytalannak tekintenek.

1235. június 1-jén IX. Gergely pápa Perugiában levelet (*litterae*) adott ki *Gloriosus in maiestate* kezdettel. Ennek az okmánynak az irodalmi műfaja – bár a szakirodalomban szentté avatási bulla néven szokás emlegetni¹⁰ – még nem bulla a szó szaknyelvi értelmében. A szentté avatási ügyeket lezáró pápai okirat csak 1450-től fogva készül rendszeresen bulla formájában.¹¹ Egyesek ezt a levelet azonosítják Árpád-házi Erzsébet ünnepélyes kanonizálásának intézkedésével. Azoknak a pápai leveleknek a tartalma, amelyek IX. Gergely korában a kanonizációs eljárást lezárták, a kanonizálás megtörténtének és más körülményeknek (így az új szent életrajzának és ünnepe dátumának) a közlése volt. Ezeket a leveleket Otfried Krafft joggal minősíti az eljárás utolsó mozzanata, az úgynevezett *publicatio* integráns részének.¹² Néha ezeket a leveleket több példányban készítették és általános formulával a címzettek sokaságához vagy különböző konkrét címzettekhez intézték.¹³ Az egyes példányok tartalmuk részletei tekintetében nem mindig teljesen azonosak. Szent Erzsébet ügyében is különböző példányok maradtak fenn az

6 Magyarország virága. 13. századi források Árpád-házi Szent Erzsébet életéről. Szerk. J. Horváth Tamás–Szabó Irén. Szent István Társulat, Bp., 2001. (Középkori Keresztény Írók 3.)

7 Sainte Elisabeth de Hongrie: Documents et sources. Trad. Jacqueline Gréal. Editions Franciscaïnes, Paris, 2007.

8 The Life and Afterlife of St. Elisabeth of Hungary. Testimony from Her Canonization Hearings. Translated with commentary by Kenneth B. Wolf. Oxford University Press, Oxford, 2010.

9 Ezek összefoglalásához ld. *Gábor Klaniczay*: Efforts at the Canonization of Margaret of Hungary in the Angevin Period. *The Hungarian Historical Review* 2. (2013) 313–340. (főként: 313–315.); *Uő*: Holy Rulers and Blessed Princesses: Dynastic Cults in Medieval Central Europe. Cambridge University Press, Cambridge, 2002. 209–242.; *Uő*: Procès de canonisation au Moyen Âge. Aspects juridiques et religieux – Canonization Processes in the Middle Ages. Legal and Religious Aspects. École française de Rome, Rome, 2004. (Collection de l'École française de Rome 340.); *Uő*: The Mendicant Orders in East-Central Europe and the Integration of Cultures. In: *Hybride Kulturen im mittelalterlichen Europa. Vorträge und Workshops einer internationalen Frühlingschule – Hybrid Cultures in Medieval Europe. Papers and Workshops of an International Spring School*. Hrsg. Michael Borgolte–Bernd Schneidmüller. Akademie Verlag, Berlin, 2010. 245–260. (főként: 252–254.)

10 Vö. pl. *Sz. Jónás Ilona*: Árpád-házi Szent Erzsébet. Akadémiai, Bp., 1986. (Életek és Korok) 146.; Temperini 195.

11 *Krafft, O.*: i. m. (4. jz.) 1036.

12 *Uo.* 1034.

13 Vö. *Otfried Krafft*: Kommunikation und Kanonisation: Die Heiligsprechung der Elisabeth von Thüringen 1235 und das Problem der Mehrfachausfertigung von päpstlichen Kanonisationsurkunden seit 1161. *Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte* 58. (2004) 27–82.

említett *Gloriosus in maiestate* kezdetű levélből, amely általános formulával fordul minden lehetséges címzetthez, ám ismert – mégpedig csak a pápai Regiszterből – egy másik, hosszabb levél is, amely a *Jesus filius Sirach* szavakkal kezdődik¹⁴ és szintén a szentté avatás publikációját tartalmazza.¹⁵

Maga a kanonizáció 1235. május 27-én, Pütkösd napján történt nagy ünnepélyességgel. Ez volt az utolsó szentté avatás IX. Gergely pápa életében.¹⁶

A korabeli források sajátos terminológiai fegyvellemmel fogalmazznak az eseménnyel kapcsolatban. Albericus, a francia trois-fontaines-i ciszterci apátság szerzetese krónikájában ezt írja: „Pütkösd napján a pápa úr kanonizálta Szent Erzsébetet, a néhai Tübingi Lajos ögróf özvegyét”.¹⁷ Az *Erfurti Krónika* pedig így beszél: „Ebben az évben Pütkösd napján a pápa a legnagyobb ünnepélyességgel kanonizálta boldog Erzsébetet, a magyar király lányát és Lajos ögróf feleségét.”¹⁸ A pütkösi szentté avatást ismertető további forráshely magának IX. Gergely pápának az életrajza, mely a kanonizáció szertartása keretében elmondott pápai beszédéről is megemlékezik. Eszerint miután a pápa „mély értelmű beszédét, mely a *Vas admirabile opus excelsi* szavakkal kezdődött, befejezte, [Erzsébetet] a szentek jegyzékébe iktatta”.¹⁹ A pápai homiliáról megjegyzendő, hogy az a kanonizálás fontos részét alkotta. IX. Gergely pápa Szent Erzsébet kanonizációs szertartása során mondott beszédének formájával és tartalmával szoros kapcsolatban állt ugyanennek a pápának a *Jesus filius Sirach* szavakkal kezdődő, fent említett levele.²⁰

A június 1-jén, vagyis az ünnepélyes kanonizáció után kiadott pápai levél viszont, melynek szövege fennmaradt, Erzsébetet nem szentté avatja, hanem az érsekekkel, püspökökkel és az egyházak más elöljáróival közli, hogy boldog Erzsébet,

14 Gregorius IX, *Jesus filius Sirach*, 1235. június 7. (Regesta Pontificum Romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV. Ed. August Potthast. Berlin, 1874. [uny. Graz, 1957.; = Potthast] nr. 9933.); kiadta pl. *Leonhard Lemmens*: Zur Biographie der heiligen Elisabeth Landgräfin von Thüringen. Mitteilungen des Historischen Vereins der Diözese Fulda 4. (1901) 2–6.; *Lucas Wadding*: Annales Minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum. I–XXV. 3. kiad. Ad Aquas Claras, 1931–1934. II. 447–449., olaszul: Temperini 199–203.

15 *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 397–401.

16 Uo. 385.

17 Ad a. 1235: In die pentecostes canonizata est a domno papa sollempniter sancta Elizabeth, vidua Ludovici Thoringie quondam lantgravii relicta, regis Hungarie Andree filia – Chronica Alberici monachi Trium Fontium a monacho Novi Monasterii Hoiensis interpolata. Ed. Paulus Scheffer-Boichors. Hannover, 1874. (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores 23.) (reprint 1963) 937.; vö. *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descenduntium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCCI. I–III. Collegit Albinus Franciscus Gombos. Szent István Akadémia, Bp., 1937–1938. I. 32.*

18 Hoc anno in die pentecostes papa cum maxima solennitate beatam Elisabeth filiam regis Ungariae ac Ludovici landgravii uxorem canonizavit – *Vindemiae literariae, hoc est veterum monumentorum ad Germaniam sacram praecipue spectantium collectio. I–II. Ed. Johannes Fridericus Schannat. Weidmann, Fuldae–Lipsiae, 1723–1724. I. 96.*

19 Hanc post profundi sermonis decursum, cui tale dedit initium *Vas admirabile opus excelsi* [...] in sanctorum catalogo sociavit – *Rerum Italicarum scriptores ab a. 500–1500. I–XXV. Ed. Lodovico Antonio Muratori. Mediolani, 1723–1751. III/I. 580.*

20 Vö. *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 1047.

aki királyi leszármazott és Tübingia kegyes örgrófnéja volt, a szentek jegyzékébe már felvételt nyert, és meghagyja nekik, hogy ünnepét november 19-én ünnepeljék és ünnepeltessék meg.²¹ E rendelkezés tartalma tehát nem a szentté avatás, hanem ennek közzététele és az új szent kultuszának nem pusztán ajánlása, hanem elrendelése. A levél ezért tipikus példa a szentté avatás *publikációjának* arra a formájára, amelyet kötelező erejű szavakkal fogalmaztak meg.²²

Ezzel a kanonizációval kapcsolatban azonban egyes kortársak részéről kifogások merültek fel. Ezért került még 1235-ben egy olyan irat megfogalmazására, mely éppen az eljárás szabályszerűségét védelmezte. Ezt a szöveget egyesek a nagy kánonjogásznak, Peñaforti Szent Rajmundnak tulajdonítják,²³ aki IX. Gergely pápa híres dekretálisgyűjteményét, az 1234-ben megjelent *Liber extrát* szerkesztette.²⁴

Ahhoz, hogy Szent Erzsébet kanonizációját helyesen tudjuk értékelni, főbb vonalaiban át kell tekintenünk az abban a korban alkalmazott szentté avatási eljárást. A konkrét ügyben követett eljárás ugyanis ebben az összefüggésben helyezkedik el.

II. A szentté avatás rendje a 13. században

1. A közvetlen előzmények: III. Sándor pápa rendelkezése és az azt körülvevő fejlemények

Mindenekelőtt megjegyzendő, hogy a dekretális jogban, legalábbis annak teljesen kifejlődött szakaszában, vagyis 1234 után a *kanonizáció* a pápa olyan végérvényes döntését jelentette, amellyel kinyilvánítja, hogy Isten valamely szolgája az örök dicsőségbe jutott, és *elrendeli*, hogy nyilvános kultusszal ünnepeljék.

A „formális” kanonizáció egy szabályos eljárás lezárásaként kimondott döntés kihirdetésével (*promulgatio*) történt. Az ezzel „egyenértékű” (*aequipollens*) kanonizáció pedig olyan határozat kibocsátásával, melyet a rendes eljáráson kívül hoztak, és amely tudomásul vesz vagy törvényesít valamely nagyon régi kultuszt, mely a szentség hírének egyhangú elismerésére és az illető személy által művelt csodák megalapozott hírére épül.²⁵

21 Potthast nr. 9929.; Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI. Stud. et op. Georgii Fejér. Typ. Universitatis, Budae, 1829–1844. (= CD) III/2. 444–448.

22 Vö. *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 1044.: 14. jz.

23 Processus et ordo canonizationis beate Elyzabet propter quorumdam detractiones et calumpnias. In: Quellenstudien zur Geschichte der hl. Elisabeth, Landgräfin von Thüringen. Ed. Albert Huyskens. Elwert'sche Verlagsbuchhandlung, Marburg, 1908. (= Huyskens) 142–146., magyarul: Magyarország virága i. m. (6. jz.) 189–194., vö. pl. *Puskely Mária*: Árpád-házi Szent Erzsébet. Kairosz, Bp., 2007. 111. Vö. Temperini 189–194. (olasz fordítás, a Peñaforti Rajmundnak való tulajdonítás említésével).

24 Vö. *Stephan Kuttner*: Raymund of Peñafort as Editor: The 'Decretales' and 'Constitutiones' of Gregory IX. Bulletin of Medieval Canon Law 12. (1982) 65–86. – Mégis kevésbé valószínű, hogy a szöveg szerzője Szent Rajmund volt, ld. alább és vö. *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 385.

25 Vö. *Raoul Naz*: Causes de béatification e de canonization. In: Dictionnaire de droit canonique. III. Ed. Raoul Naz. Walzer, Paris, 1942. 10–37. (különösen: col. 10.).

A dekretális jog fejlődésének kiteljesedésekor a kanonizációnak hét hatását lehetett már megkülönböztetni: 1. akit kanonizáltak, azt beírták a szentek jegyzékébe és mindenki köteles volt őt szentnek elismerni; 2. nevét nyilvános imádságokban hívták segítségül, és már nem volt szabad imádkozni érte; 3. tiszteletére oltárokat és szentélyeket lehetett építeni; 4. saját szentmiséje és zsoltosmája lehetett; 5. ünnepnapot szenteltek tiszteletére; 6. szobrokat és képeket lehetett készíteni róla glóriával és diadémával; 7. ereklyéit templomokban kihelyezték és nyilvánosan tisztelték.²⁶

Ez a teljes fegyelem azonban hosszú folyamat eredménye volt. A 12. század folyamán eleinte pápai ajánlásokkal találkozunk II. Kallixtus (1119–1124) és III. Jenő (1145–1153) részéről, amelyek arra vonatkoznak, hogy a – szentté avatásuktól akkor még a mai technikai pontossággal meg nem különböztetett – *boldog-gá avatások* kérdéseit csakis zsinaton tárgyalják, sőt lehetőleg általános zsinaton (*concilium generale*).²⁷ Később azonban III. Jenő magát zsinat közbelépése nélkül is illetékesnek tekintette a kanonizációra. Ezt figyelhetjük meg Henrik császár szentté avatása ügyében.²⁸

Később III. Sándor pápa (1159–1181) maga kanonizálja Szent Edvárd angol királyt, Becket Szent Tamást és Clairvaux-i Szent Bernátot.²⁹ Ez azonban nem volt teljes mértékben újdonság a szentté avatások történetében. Már XV. János pápa 993. június 11-én maga avatja szentté Ulrich augsburgi püspököt. Az ezt kihirdető pápai levelet³⁰ számos történész a legkorábbi olyan ismert intézkedésnek tekinti, ahol a pápa kanonizációt promulgál. Azonban ebben az okmányban még nem szerepel a kanonizáció kifejezés. Azzal ilyen értelemben először Udalrik konstanzi püspök II. Kallixtusz pápához írt egyik levelében találkozunk.³¹

III. Sándor pápa uralkodása alatt azonban egy botrányos eset fordult elő. Egy egyházmegyében oltárra emeltek egy személyt, és a nép tiszteletére ajánlották, később azonban kiderült róla, hogy éppenséggel nem tartozott a legtisztelteméltóbbak közé (részségében gyilkolták meg). Ezen a botrányon felindulva III. Sándor pápa elrendelte, hogy vessenek véget ennek a kultusznak, és dekretumban mondta ki – olyan szavakkal, melyek egyetlen egyedi esetet tartottak szem előtt, de amelyek új szabályozás alapját képezték –, hogy „még ha az illető révén csodák történének is, nem volna szabad őt a Római Egyház tekintélye nélkül szentként tisztelni”.³² Erről a pápai rendelkezésről a modern történészek

26 Vö. *Franz Xaver Wernz*: Ius decretalium. III/II. Typ. Polyglotta, Romae, 1905. nr. 360. skk.

27 Vö. *Naz, R.*: i. m. (25. jz.) 11.

28 Uo.

29 Vö. uo.

30 *Regesta Pontificum Romanorum ab condita Ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*. I–II. Ed. Philippe Jaffé. 2. kiad. Veit, Lipsiae, 1885. (= JL) 3848. (február 3.).

31 Vö. *Naz, R.*: i. m. (25. jz.) 12.

32 JL 13546. Kivonatát ld. X 3.45.1 „Illum ergo *hominem* non praesumatis de cetero colere, quum, etiamsi per eum miracula *plurima* fierent, non liceret vobis ipsum pro sancto absque auctoritate Romanae ecclesiae *publice* venerari”: *Corpus Iuris Canonici*. II. Ed. Aemilius Friedberg. Tauchnitz, Lipsiae, 1881. 650.

különbféle elméleteket vallottak.³³ Egyesek szerint csupán egy korábban is fennálló fegyelem megerősítése volt, sokan mások a formulában minden boldoggá és szentté avatási ügy teljes körű fenntartását látták az Apostoli Szentszéknek. XIV. Benedek pápa szerint – aki a kánonjog és az egyházi jogtörténet kiváló művelője volt – a fenntartás már korábban is létezett a kanonizációt illetően. III. Sándor dekretálisa a boldoggá avatásra szóló felhatalmazást is fenn kívánta tartani a Szentszéknek.³⁴ III. Sándor rendelkezése után is előfordultak azonban olyan esetek, amikor püspökök avattak boldoggá valakit a saját hatáskörükben, noha III. Ince pápa 1200. április 3-án kiadott *Cum secundum* kezdetű bullájában³⁵ megújította III. Sándor tilalmát. Egyesek azt állították, hogy III. Sándor csupán azt tiltotta meg a püspököknek, hogy az új boldoggá avatottaknak saját misét és zsolozsmát rendeljenek, egyebekben azonban nem alakította át a korábbi egyházfegyelmet. Még olyanok sem hiányoznak, akik azt vallották, hogy Sándor pápa bullája után sem volt tilos a püspököknek az általuk boldoggá avatottak számára mise- és zsolozsmaliturgiát kiadni, ám ezt csakis saját egyházmegyéjük részére tehették.³⁶

Az 1180-as években mindenesetre a pápai legátusok még hangsúlyozzák, hogy a kanonizációhoz különleges megbízásra van szükségük az általános pápai legátusi megbízaton kívül.³⁷ Stephan Kuttner már felhívta a figyelmet arra, hogy

33 Vö. pl. *Théodore Ortolan*: Béatification. In: Dictionnaire de théologie catholique. II. Ed. A. Vacant–E. Mangenot–É. Amann. Letouzey et Ané, Paris, 1932. II. 493. skk.; *Uő*: Canonisation dans l'Église romaine. Uo. 1626. sk.; *Hippolyte Delahaye*: Sanctus. Société des Bollandistes, Bruxelles, 1927.; *Ludwig Hertling*: Materiali per la storia del processo di canonizzazione. Gregorianum 16. (1935) 170. skk.; *Stephan Kuttner*: La réserve papale du droit de canonisation. Revue historique de droit français et étranger, IVe serie 17. (1938) 172–228. (ugyanez in: *Uő*: The history of ideas and doctrines of canon law in the Middle Ages. Ashgate, London, 1980. [Variorum collected studies 113.] VI. Retractiones 7–11.); *Eric Waldram Kemp*: Pope Alexander III and the canonization of Saints. Transactions of the Royal Historical Society, 5. ser. 27. (1943) 13–28.; *Uő*: Canonization and authority in the western Church. Oxford UP, Oxford, 1948.; *Renate Klauser*: Zur Entwicklung des Heiligsprechungsverfahrens bis zum 13. Jahrhundert. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, kanonistische Abteilung 40. (1954) 85–101.; *Jacobus Schlafke*: De competentia in causis sanctorum decernendis [...] usque ad annum 1234. (Dis. Angelicum) Romae, 1961.; *Jürgen Petersohn*: Die päpstliche Kanonisationsdelegation des 11. und 12. Jahrhunderts und die Heiligsprechung Karls des Großen. In: Proceedings of the Fourth International Congress of Medieval Canon Law, Toronto. Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, 1976. (Monumenta Iuris Canonici C 5.) 163–206.; *Antonio García y García*: A propos de la canonisation des saints au XIIe siècle. Revue de Droit Canonique 17. (1968) 3–15.; *Raymonde Foreville*: Un procès de canonisation à l'aube du XIIIe siècle: Le livre de saint Gilbert de Sempringham. Bloud & Gay, Paris, 1943.

34 Benedictus XIV, *De servorum Dei beatificatione et beatorum canonizatione*, Lib. I. cap. 10., nn. 6–7. In: *Uő*: Opera omnia. I. Venetiis, 1788. 29.; *Benedetto XIV (Prospero Lambertini)*: La beatificazione dei Servi di Dio e la canonizzazione dei Beati. I/1. Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2010. 260–261.

35 Potthast nr. 1000.

36 Vö. *Naz, R.*: i. m. (25. jz.) 12.

37 Vö. *Kemp, E. W.*: Alexander III i. m. (33. jz.) 24–25.; *Petersohn, J.*: i. m. (33. jz.) 180–181.

bár III. Jenő,³⁸ sőt eleinte III. Sándor is³⁹ elismerik, hogy az ilyen ügyeket általában generális zsinat előtt szokták tárgyalni, maguk már nem alkalmazzák ezt az elvet. III. Jenő idejétől kezdve megelégszenek azzal, hogy a bíborosok, illetve más jelenlévő érsekek és püspökök tanácsát kikérjék.⁴⁰ Az ilyen ügyek pápának való fenntartását készítette elő az is, hogy meggyengült az a régi rendszer, amely szerint a püspök autonóm módon intézkedhetett a *translatio* felől. A *translatio* vagy *elevatio* azt jelentette, hogy a püspök rendeletére átvitték a szent földi maradványait sírjából a templomba, ott egy oltárban helyezték el, amelyen misét mutattak be az új szent tiszteletére, akinek ünnepe a *translatio* napjára került.⁴¹ Később a *translatiót* és a *canonizatiót* gyakran szinonima gyanánt használták.⁴² Természetesen az ilyen cselekménynek – ha püspök rendeletére végezték – csakis az adott egyházmegyére volt közvetlen hatása. Amikor viszont a *canonizatiót* a pápák végezték, ez eredendően egyetemes jellegű volt.⁴³ Megjegyzendő, hogy a 13. századi krónikaírók a szent testének oltárra emelésekor néha a test kanonizálásának kifejezését (*canonizare corpus*) használják. Így olvassuk ezt Szent László király Gregorius bíboros, III. Celesztin pápa legátusa által 1192-ben végzett kanonizációjának elbeszélésében is.⁴⁴ A folyamat lényege az, hogy a 12. és 13. század fordulójára a *translatio* kifejezés lassan eltűnik, és a *canonizatio* a pápa döntését jelenti, mely kimondja, hogy egy személy bejutott a mennyei dicsőségbe, és egyben elrendeli kultuszát.⁴⁵ Vagyis a *translatio* már nem a szentté avatás döntő cselekménye. A jogi hangsúly egy olyan ítéletre vagy döntésre kerül, amely azt megelőzi. A 12. században több eset is előfordult, amikor a püspöki rendelkezésre végzett *translatio* után pápai kanonizációért folyamodtak és azt el is nyerték.⁴⁶ Ezeket a kanonizálásokat a pápa nem saját kezdeményezésre rendelte el, hanem a főpapok új nemzedéke volt az, mely ezt Szent Péter utódától kifejezetten kérte. Mindez a pápai fenntartás világos kimondásának előzménye, előkészítője volt. Túlzás volna mégis azt állítanunk, hogy az ilyen esetek egy egyetemes szokásjogot bizonyítanak, amely szerint a szentté avatás III. Sándornak a kanonizációt a Római Egyház kizárólagos jogának tekintő, fentebb említett bullája előtt teljes mértékben a pápának lett volna fenntartva. Ugyanakkor már a 12. század első harmadában írt krónikák beszámolnak arról, hogy régi idők óta voltak kánoni törvények, melyek a püspöki *translatiók* ellen szóltak. Eszerint már a *translatióhoz* is a Szentszék engedélye volt szükséges. Ezek mindenesetre inkább bizonytalan jelek.

38 JL 8882. „Tametsi huiusmodi petitio nisi in generalibus admitti non solet?”

39 JL 10653. „Quamvis negotium tam arduum et sublime non frequenter solet nisi solemnibus conciliis de more concedi?”

40 Eugenius III, JL 8882.; Alexander III, JL 10653., 11646., 12201., 12329.

41 Vö. Kuttner, S.: La réserve papale i. m. (33. jz.) 173.

42 Uo. 174–175.

43 Uo. 175.

44 Acta Sanctorum. I–LVIII. Antwerpiae, 1643–1864. V. 319. (Iun. 27.).

45 Vö. Kuttner, S.: La réserve papale i. m. (33. jz.) 175., 185.

46 Uo. 187.

Lássuk immár III. Sándor dekretálisát, amely IX. Gergely dekretálisgyűjteményében *Audivimus* kezdettel szerepel! Kérdés, hogy a szöveg valóban kimondja-e általános elvként, hogy ettől kezdve a szentek tiszteletéről szóló döntés minden fajtája fenn van tartva a Szentszéknek. Még pontosabban azt kérdezhetnénk, hogy ezt az elvet rögzítette-e a levél már akkor, amikor íródott, vagyis 1171 táján? Az ugyanis kétségtelen, hogy amikor III. Sándornak ezt az intézkedését a IX. Gergely pápa parancsára 1234-ben kiadott dekretálisgyűjteményben általános érvényre kihirdették (X 3.45.1), annak egyetemes jogforrásjellegét adtak.⁴⁷ Nem felelkezhetünk meg azonban arról, hogy a gyűjteményben szereplő szöveg az eredeti dekretális levélnek csupán egy részlete. Mivel a kollektió az adott fejezet *attributió*jaként csupán a kibocsátó hatóságot (*Alexander III*) említi, de a címzett nevére nem utal, sokáig nem ismerték az eredeti ügylevél teljes szövegét. Paul Hinschius állapította meg 1888-ban, hogy a gyűjteménynek az *Audivimus* szóval kezdődő fejezete eredetileg egy olyan hosszú levélnek a részlete volt, melyet III. Sándor Kanuthoz, Svédország királyához intézett.⁴⁸ Ma úgy tudjuk, hogy ez a levél 1170. július 6-án kelt, és arengájának kezdő szavai a következők voltak: „Aeterna et incommutabilis”.⁴⁹ Az eredeti levél szövegének alapján Kuttner meggyőzően mutatta ki, hogy III. Sándor még nem kívánt egyetemes fenntartást elrendelni az említett levélben, melyben – mint mondtuk – olyan szabálytalan kultusz ellen lépett fel, ahol a probléma lényege nem csupán és főként az eljárás módjában, hanem az oltárra emelt személy kellő erényeinek hiányában rejlett. Amikor azonban a szöveget 1234-ben a bolognai mesterek korábbi szerkesztői tevékenységének eredményeként lerövidített formájában IX. Gergely dekretálisgyűjteményébe iktatták, ennek már ténylegesen az volt a hatása, hogy a kanonizáció joga kizárólag a pápát illette meg.⁵⁰

2. Az eljárás fejlődése a 13. század során

A fentiek fényében a 13. századi jogfejlődés legnagyobb eredménye éppen a szentté avatás pápának való fenntartásában jelölhető meg. Ugyanakkor azonban ebben az időszakban számos részletkérdés merült fel. Bár az, hogy csak a pápa illetékes a kanonizálásra, mindenütt elfogadást nyert, az már nem volt ugyanilyen világos, hogy csak a kanonizált személyeknek szabad-e megadni a hivatalos kultuszt. De

47 Vö. uo. 191.

48 *Paul Hinschius*: System des katholischen Kirchenrechts. IV. Guttentag, Berlin, 1888. 243. (nr. 6.).

49 JL 13546. (még a kibocsátási év megjelölése nélkül); *José L. Gutiérrez*: Studi sulle cause di canonizzazione. Giuffrè, Milano, 2005. (Pontificia Università della Santa Croce, Monografie Giuridiche 27.) 82–83. – Ennek a levélnek a kibocsátását *Giuseppe dalla Torre* 1171-re vagy 1172-re teszi (Santità e diritto. Sondaggi nella storia del diritto canonico. Giuffrè, Torino, 1999. [Collana di studi di diritto canonico ed ecclesiastico. Sezione canonistica 26.] 33.); vö. *André Vauchez*: La santità nel Medioevo. Il Mulino, Bologna, 1989. 37.

50 *Gutiérrez, J.*: i. m. (49. jz.) 83.

nem volt világos az sem, hogy hogyan lehet pontosan körülhatárolni a kultusznak azokat a formáit, melyek csak a pápa által kanonizált szenteknek járnak.

A 13. század egyik legnagyobb kánonjogásza, Sinibaldus Fliscus, aki IV. Ince néven pápaként kormányozta az Egyházat 1243-tól 1254-ig, már pápa korában adta közre végleges formájában nagy kommentárját IX. Gergely dekretálistgyűjteményéhez. Ebben leszögezi, hogy kanonizálni annyit jelent, mint elrendelni, hogy egy szent ember szentként tiszteltessék, vagyis készítsenek számára hivatalos istentiszteleti szöveget.⁵¹

A fent leírt pápai fenntartás után is voltak azonban püspökök, akik úgy vélték, hogy hivatali hatáskörüknél fogva jogosultak, ha nem is kanonizálni, de megengedni vagy támogatni Isten valamely szolgájának nyilvános kultuszát, ám saját szentmise- vagy zsolozsmaszöveg engedélyezése nélkül. Ilyen esetekre még a 16. században is volt példa.⁵² Ezek a fejlemények is mutatják, hogy a nyilvános kultusz fogalma – legalábbis az egyetemes törvények és a róluk alkotott vélemények szintjén – még nem volt teljesen egyértelmű.

Más alkalmakkor maguk a pápák adták meg hallgatólagos beleegyezésüket vagy szóbeli hozzájárulásukat egy nem kanonizált személy kultuszához, sőt esetenként megengedték azt is, hogy Isten szolgája tiszteletére szentmisét végezzenek, bár megjegyezték, hogy az illetőt nem szabad ezen az alapon kanonizálni vagy egyébként jóváhagyottnak tekinteni.⁵³

Ami magát az eljárást illeti, az a tény, hogy egyre inkább a pápától kérték a szentté avatást, végül pedig az ilyen ügyek kizárólagos pápai hatáskörbe kerültek, azt eredményezte, hogy az életszentség és a csodák igazolása egyre pontosabban leírt utat követett. Ennek kialakításához természetesen a korabeli perjogban már létező elemekhez és technikákhoz kellett folyamodni, így a szentté avatás valódi eljárássá (*processus*) vált. Ez nem jelentette azt, hogy a bíróság döntött. A bizonyítás módja hasonló volt a perekben követett eljáráshoz, de maga a döntés személyesen a pápára tartozott. Eleinte a szentség hírében álló ember életének történetét és csodáinak elbeszélését a helyi püspök megküldte a pápának, később közvetlenül a pápai legátusok gyűjtötték a tanúvallomásokat és a hiteles dokumentumokat, ahogyan ez már Szent Henrik császár⁵⁴ és Becket Szent Tamás esetében is történt.

51 Innoncentius IV, *In quinque libros Decretalium commentaria*, ad X 3.45.1 v. Audivimus: Venetiis, 1578. fol. 188r „Canonizare est sanctos canonicè et regulariter statuere, quod aliquis sanctus honoretur pro sancto, puta solenne officium pro eo facere, sicut pro aliis sanctis, qui sunt eiusdem condicionis, ut si canonizetur confessor, fiat pro eo officium confessorum, et si martyr, fiat pro eo officium martyrum, et sic de aliis”; vö. *Gutiérrez, J.*: i. m. (49. jz.) 83.

52 Vö. *Gutiérrez, J.*: i. m. (49. jz.) 83.

53 Vö. pl. uo. 84.; *Fabijan Veraja*: *Le cause di canonizzazione dei Santi*. Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1992. 25–29. (az életszentség híréről); *Uő*: *La beatificazione. Storia, problemi, prospettive*. S. Congregazione per le Cause dei Santi, Roma, 1983. 20–79.

54 Eugenius III, *Sicut per litteras*, 1146. február 28., ed. *Acta Sanctorum Iulii III*. 686–687. Újraközli *Luigi Porsi*: *Leggi della Chiesa su beatificazione e canonizzazione dall’anno 993 all’anno 2000*. Collezione. Nova Res, Roma, 2006. (Congregazione delle Cause dei Santi, Sussidi per lo studio delle Cause dei Santi 9.) 32–33. – A legátusok feladata eszerint, hogy II. Henrik császár életéről és csodáiról „rei veritatem diligenter inquirerent et litteris suis nobis significarent”. Fi-

Fokozatosan bevezették az esküt, megjelentek a pápai kúria által hivatalból készített kérdőpontok. *A tanúkhöz intézendő kérdéseknek az első olyan listája, amelyet a Római Kúria egy kanonizációs eljárásban végzett vizsgálat céljából állított össze, éppen Szent Erzsébet ügyében jelenik meg.*⁵⁵ Az aktákat lepecsételték és a pápai kúria klerikusaira bízták.⁵⁶ Egy bizonyos időszakban ezt a feladatot a Rota auditorai látták el. Ezeknek a klerikusoknak a feladata volt, hogy ellenőrizzék, teljesítették-e a szabályokban előírt formaságokat. Ezután egy bíboros előzetes vizsgálatot folytatott az aktákról, végül pedig konzisztóriumon⁵⁷ tárták az ügyet a pápa elé.⁵⁸

A 13. század másik vezető egyházjogásza, Henricus de Segusio – akit bíborosi címe alapján *Hostiensis*nek is neveztek – 1268 körül írott kommentárjában tizenkét lépést sorol fel, mely a kanonizációhoz szükséges.⁵⁹ Az általa felvázolt kép az eljárásnak egy kissé előrehaladottabb fejlődési stádiumát tükrözi, mint amilyen Szent Erzsébet kanonizációs ügyét jellemezte. De a lényeges elemeknek már igen hasonlónak kellett lenniük, hiszen az eljárás alapját képező egyházi törvények időközben nem változtak lényegesen. Az eljárás lépéseinek felsorolása előtt *Hostiensis* néhány alapfogalmat rögzít. Kimondja, hogy minden kanonizált szentet tisztelni kell. Rögzíti, hogy kanonizálni annyit jelent, hogy az illetőt a pápa, aki erre egyedül jogosult, a szentek jegyzékébe veszi és nyilvánosan, ünnepélyesen, kánoni módon és szabályosan kijelenti, meghatározza és elrendeli, hogy az illetőt mindenkinek szentként kell tisztelnie, és hogy számára csakúgy, mint az ugyanabba a kategóriába tartozó többi szentek számára, minden évben egy bizonyos napon ünnepélyes liturgiát kell végezni.

Az eljárás tizenkét lépése pedig a következő. (1.) Hiteles és tisztességes személyeknek jelenteniük kell az esetet a pápának, kérniük kell, mégpedig nem csupán egyszer, hanem többször és kitartóan, hogy az illető szent embert kanonizálja. Az ilyen kérésre ugyanis a pápa nem szokott rögtön vizsgálatot elrendelni, hanem inkább vár, hogy huzamosan kérjék, figyel az illető hírére, ügyel arra, hogy a csodák megújulnak és

---

gyelemre méltó, hogy Henrik császár erényei között tisztaságán, a bambergi egyház alapításán, valamint más püspöki székek visszaállításán és a bőkezű adakozáson kívül a bulla felsorolja István király és egész Magyarország megtérését, mely az Úr közreműködésével őáltala ment végbe („de conversione Regis Stefani et totius Hungariae Domino cooperante, per eum facta”). Ez is egy ecsetvonás lehet a „bambergi lovas” alakjához. II. Henrik császár és a magyarországi térítés összekapcsolásáról részletesen *Gerics József*: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. METEM, Bp., 1995. 71–76.

55 *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 388.

56 Vö. *Szuromi Szabolcs Anzelm*: Egyházi intézménytörténet. Szent István Társulat, Bp., 2003. (Bibliotheca Institutii Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I. 5.) 149–150.

57 Illetve tanácskozáson (*consilium*), melyet konzisztórium követett; ld. alább 58. jz.

58 Vö. *Christian Krözl*: Prokuratoren, Notare und Dolmetscher: Zu Gestaltung und Ablauf der Zeugeneinvernahmen bei spätmittelalterlichen Kanonisationsprozessen. *Hagiographica* 5. (1998) 119–140.

59 *Henricus de Segusio (Card. Hostiensis)*: In tertium Decretalium librum commetaria, ad. X 3.45.1: Venetiis, 1581. (reprint: Torino, 1965.) fol. 172r–173r.

folytatódnak-e, mielőtt még rábízná valakire az ügy kivizsgálását. Helyesen teszi ezt, mert néha rossz emberek révén is történnek csodák. Arra is ügyelni kell, nehogy a népet rászedjék. Ez indokolja a nagy óvatosságot. Egyesek azt mondják, hogy ha csalásról van szó, aligha folytatódhatnak a csodák 40 nap után is, ám ez nem bizonyos. (2.) Ha folytatódik a kérelmezés és ismétlődnek a csodák, a pápa meg szokta beszélni az ügyet a környezetében lévő „testvérek”-kel, majd az illető ország vagy vidék néhány püspökét vagy más tisztességes és korrumpálhatatlan személyeket szokott megbízni, hogy folytassanak vizsgálatot a hírről, a nép áhítataról, a csodákról és az egyéb körülményekről, melyeket általánosságban jelenteni kell neki. Ekkor még a vizsgálat csak a hírről, nem pedig a híradások igazságáról szól. A megbízottaknak be kell számolniuk a pápának arról, amit tapasztaltak, és javaslatot kell tenniük, hogy jónak látják-e a vizsgálat elkezdését mindezek igazságáról. (3.) Ha ez a jelentés pozitív, a pápa újra kikéri a „testvérek” tanácsait és dönt arról, hogy elrendeli-e ezt a vizsgálatot. (4.) Ha úgy látja helyesnek, ismét ír ugyanazoknak vagy másoknak, hogy vizsgálják ki az igazságot, először a hírről, aztán az illető életéről, végül pedig a csodákról. A vizsgálatot pontosan, szorgosan, hűségesen és okosan kell végezniük, azok szerint a kérdőpontok szerint, melyeket a pápa pecsétjével ellátva elküld nekik. Amit tapasztaltak, azt saját pecsétjükkel megerősítve kell visszaküldeniük. (5.) Mikor a vizsgálat eredménye visszaérkezett, a kúriában káplánoknak vagy más hiteles személyeknek megbízást adnak az anyag vizsgálatára, akik erről összefoglalást készítenek. (6.) Az így készült összefoglalást (rubrikákat!) a pápa és a „testvérek” pontosan felülvizsgálják, majd a pápa kikéri az utóbbiak tanácsát arról, hogy a bizonyított tények indokolják-e a kanonizációt. (7.) Ha a pápa úgy látja, hogy ezt kell tennie, a kanonizációról először titokban dönt „a testvérek között” (*inter fratres*).⁶⁰ (8.) Ezután egybegyűjtve a püspököket, akik a kúriában jelen vannak, konzisztóriumon nyilvánosan elmondja az összegyűjtött tényeket és a bizonyítékokat, de a már meghozott titkos döntését még nem hirdeti ki, hanem kikéri a prelátusok tanácsát. (Megjegyzendő, hogy az újabb kutatások szerint a 11., 12. és 13. században a *consilium fratrum nostrorum* és a *consistorium*, melyeket néha ugyanabban a szövegben említenek, a pápai kúriában két különböző intézményes formát jelölt: az első olyan szerve-re utalt, amelyben döntéseket hoznak és amely titkosan működik, a második viszont azt a gyűlést jelentette, amelyen kinyilvánították azt, amit a tanácsban már eldöntöttek.⁶¹ Ez a terminológiai különbségtétel világosan megjelenik a szentté avatási eljárásnak ebben a leírásában.) (9.) Ezután kijelöl egy napot, amikor mindannyian összejönnek egy meghatározott templomba, amelyben sok gyertyát kell gyújtani és szönyegeket kell kiteríteni. Ott megjelenik a pápa, a „testvérek”, az egész klérus és a nép. A pápa beszédet mond, melyben elmondja az eljárást és a bizonyítékokat, majd felszólítja a népet, hogy imádkozzék, hogy Isten óvja meg őt a tévedéstől ebben az ügyben. (10.) Ezután térden állva áhítatosan imádkoznak, eléneklik a *Veni Sancte*

60 Szentté avatások előtt a pápa ma is kikéri a *bíborosok* véleményét.

61 Vö. Sarah Noethlich: Das päpstliche Konsistorium im Spiegel der Quellen des 11. bis 13. Jahrhunderts. Zeitschrift für Rechtsgeschichte, kanonistische Abteilung 125/94. (2008) 272–287. (főként: 287.).

Spiritust vagy más megfelelő himnuszt vagy antifónát. (11.) A pápa felkel az imádságból és kijelenti, hogy az, akiről szó van, szent és fel kell venni a szentek jegyzékébe, szentként kell tisztelni, és megjelöli a napot, amikor ünnepelni kell. (12.) Ezután *Te Deumot* énekelnek, a pápa misét mond ennek a szentnek a tiszteletére.

Hostiensis azonban megjegyzi, hogy ezt a rendet az ő koráig nem mindig tartották meg pontosan, főként amikor vértanúkról volt szó, akiknek az esetében általában könnyebb eljárás is elegendő szokott lenni. Többnyire azonban akkor végzik így a kanonizációt, mikor a javasolt személy hitéről, életének kiválóságáról és csodáiról elegendő bizonyíték áll rendelkezésre. Nem elegendő egyetlen erény, hanem sok és tartós erényre van szükség, a csodáknak pedig a természet erőit meghaladóaknak kell lenniük.⁶²

A 13. század 60-as éveit fordulópontra jelentenek az ügyek megítélésének gyakorlatában is. A 13. század első 70 évében 47 kanonizációs pert ismerünk, ám ettől kezdve egészen 1431-ig csupán 24-ről van igazolt tudásunk. Egyben azt is tudjuk, hogy 1244 és 1431 között legalább 38 kanonizációs kérvényt nyújtottak be 28 különböző személy vagy vértanúcsoporthoz ügyében, amelyek után a Szentszék mégsem indította meg a szentté avatási eljárást. A csökkenés oka főként az volt, hogy a perek egyre tovább tartottak. Különösen a kúriai vizsgálati szakasz húzódtott el. III. Ince idején a kanonizáció kérésétől a sikeres lezárásig átlagosan két év telt el, az avignoni pápák idejében ez már átlagosan 30 esztendő telt ki. Mindez természetesen fokozódó anyagi megterheléssel is járt, ezért számos szerzetesközösség vagy helyi egyház kilátástalannak érezte a kanonizációs eljárás megindítását. Csupán a jelentős szerzetesrendek vagy az uralkodóházak⁶³ voltak abban a helyzetben, hogy nagy valószínűséggel számíthattak a sikerre. Az ügyek számának csökkenése azonban elsősorban a pápák beállítottságának az átalakulására vezethető vissza. A 13. század első harmadában a kérvényeket általában kedvezően fogadták akkor is, ha a jelölt életszentségének híre csupán egy apátságra vagy egy egyházmegyére korlátozódott. A 13. század harmadik harmadától fogva a kúria az életszentségnek olyan modelljét tartotta szem előtt, melynek bizonyos vonásai különösen a koldulórendek⁶⁴ lelkeségét jellemezték. A vértanúság és az olyan életszentség, mely egy bizonyos hivatáshoz kötődött, például a királyok vagy a püspökök tisztségéhez, inkább csak az Alpoktól északra játszott nagy szerepet az egyházi közfelfogásban. Így az életszentség ideáljának alakítása is a kanonizációs eljárások következménye, sőt részben esetleg célkitűzése is lehetett.⁶⁵

A 13. században az eljárás ilyen fejlődésén kívül a mentalitás is bizonyos változáson ment keresztül. Figyelemre méltó, hogy a szentté avatás továbbra is

62 Az idézett kommentár szövegét reprodukálja: *Gutiérrez, J.*: i. m. (49. jz.) 95–97.

63 A dinasztikus kultuszokhoz ld. fent 2. és 9. jz.

64 Vö. *Klaniczay, G.*: The Mendicant Orders i. m. (9. jz.) 245–252.; *Matthias Werner*: Elisabeth von Thüringen, Franziskus von Assisi und Konrad von Marburg. In: Elisabeth von Thüringen, eine Europäische Heilige. Aufsätze. Hrsg. Dieter Blume–Matthias Werner. Imhof, Petersberg, 2007. 109–135. (főként: 123.)

65 Vö. *Marcus Sieger*: Die Heiligsprechung. Geschichte und heutige Rechtslage. Echter, Würzburg, 1995. (Forschungen zur Kirchenrechtswissenschaft 23.) 78–79. (a fenti statisztikai adatokkal).

az érdekelt személyek és a helyi hívó közösség kezdeményezéséből indul ki. Pontosabb meghatározást nyer a szentté avatás liturgikus formája. Ugyanakkor tisztázódnak a szükséges kritériumok is. A középkor elején, de még a virágzó középkorban is a szent elsősorban csodatevő. Azért fordulnak hozzá, hogy csodákat tegyen, segítséget adjon a mindennapi életben, egy olyan életben, melyet számtalan fizikai és erkölcsi veszély jellemez. A szentre tehát csodálkozással kell tekintenünk, vagy ha tetszik, csodálattal. A középkori emberek ismerték a szenteket, tudták életüket, erényeiket, halálukat, csodáikat. Elég itt arra utalnunk, hogy Jacopo da Varazze (kb. 1230–1298, Iacobus de Voragine OP) *Legenda aurea*-ja valódi sikerkönyvnek számított.⁶⁶ A szenteket középkori ruhákba öltöztették és az ő életükben használt ismertetőjegyekkel különböztették meg őket. Olyan bizalmas viszonyban álltak velük, amilyenbe Istennel, illetve Jézus Krisztussal nem mertek lépni. Ezért aztán a szentek segítségét mindenfajta szükségben kérték. Az Egyház problémája lelkipásztori szempontból az volt, hogy tisztán őrizze meg a kultuszt, nehogy a szenteket imádni kezdjék vagy közvetlenül tőlük kérjék a kegyelmeket, és megfeledekzenek arról, hogy a szentek csak közbenjárók. Másrészt a szentek táplálják a keresztény népi lelkiséget. Ezt erősíti a hagiográfia és az ereklyék tisztelete is. Ezeknek az átszállítása, áthelyezése néha bizony nem szabályosan történt.⁶⁷ Mint ismeretes, 1245-ben Assisi Szent Ferenc legrégebbi társai ellenezték, hogy gyűjteni kezdjék rendalapítójuk csodáit, mert meg voltak győződve arról, hogy nem a csodák teszik a szentséget, hanem inkább csak kinyilvánítják azt.⁶⁸ Másfelől az Aquinói Tamás kanonizációja alkalmából tartott nyilvános konzisztóriumon XXII. János pápa a hagyomány szerint azt mondta: „Nem szükséges olyan hevesen foglalkozni csodáival, hiszen annyi csodát tett, ahány kérdést megoldott.”⁶⁹

A szentek szemléletében a 13. századtól fogva fokozatosan tért nyer a szentnek mint példaképnek a tisztelete. Az életszentség és a szentek iránti tisztelet fő oka így már nem maga a csoda lesz. Annak szerepe egyre inkább az életszentség bizonyításában válik jelentőssé. Tehát az életszentségnek már nem annyira ismérve, mint inkább következménye vagy bizonyossága lesz. Ennek a gondolatnak a kidolgozása azonban már inkább az újkorban történik meg.⁷⁰

66 Modern kritikai kiadása: *Iacopo Da Varazze: Legenda aurea. I–II. Testo critico riveduto e commento a cura di G. P. Maggioni, traduzione italiana coord. da F. Stella.* Einaudi, Firenze–Milano, 2007. (Edizione nazionale dei testi mediolatini 20.) (Szent Erzsébetről: II. 1296–1320.).

67 Vö. *Dalla Torre, G.*: i. m. (49. jz.) 46–47.

68 Vö. *André Vauchez: Il santo.* In: *L'uomo medievale.* Ed. Jacques LeGoff. Laterza, Roma–Bari, 1987. 383.

69 Az esetet elbeszéli: *Benedictus XIV, De servorum Dei, Lib. II., cap. 25., n. 9.* In: *Uő: Opera omnia.* II. Venetiis, 1788. 119. „Non est de eius miraculis vehementer curandum, quippe qui tot miracula fecit, quot quaestiones determinavit”; *Uő: La beatificazione* i. m. (34. jz.) 720.; vö. *Dalla Torre, G.*: i. m. (49. jz.) 47.

70 Vö. *Dalla Torre, G.*: i. m. (49. jz.) 47–49.

III. Szent Erzsébet kanonizálásának szabályszerűsége

A 13. századi kanonizációs eljárás áttekintése után röviden térjünk vissza Szent Erzsébet ügyéhez. Az eljárást maga a IX. Gergely által kiadott, *Gloriosus in maiestate* kezdetű levél is elbeszéli. Ugyanakkor a szövegből értesülhetünk az életszentségnek arról az eszményéről, amelyet a pápa szem előtt tartott. Otfried Krafft hangsúlyozza, hogy ez a pápai levél szerkezetében és stílusában hasonlít a Szent Dönmönkos⁷¹ és a Pádúai Szent Antal⁷² kanonizációját kihirdető pápai levelekhez. A *Gloriosus in maiestate* kezdetű levél élén is egy *Exordium* áll, amely az üdvösség történetére vonatkozik. Isten mennyei fenségében letekint az emberiség szomorú állapotára, amely az első bűn következménye. Isten terve szerint Krisztus kinyilatkoztatta az erényt azoknak, akik „a halál árnyékában ülnek”, hogy megszabadítsa őket. Megtestesült, a megváltás művével legyőzte a Sátánt, és biztos útmutatást adott a hívőknek, hogy hogyan jussanak el az üdvösségre. Ez után az előbeszéd után a levél rátér Szent Erzsébet kanonizációjának témájára. A szöveg főbb megállapításai a következők. (1.) Boldog Erzsébet buzgó elmélkedéssel szemlélte a jámborságnak azokat az útmutatásait, amelyeket az Üdvözítő hagyott a hívekre, hogy azok által könnyebb legyen eljutni a mennyei hazába.⁷³ Egész életén keresztül, szinte annak kezdetétől a végéig, folyamatosan az erények művelése és a szeretet jellemezte.⁷⁴ A pápa kiemeli ennek kapcsán Erzsébet igaz hitét, Isten- és emberszeretetét, valamint a szegényekről való buzgó gondoskodását.⁷⁵ Végezetül megemlíti, hogy Erzsébet szerzetesruhát öltött, mely alatt önmagában élte át az Úr szenvedésének misztériumát élete végéig.⁷⁶ Az erények eme bemutatásában fontos jogi szerepe van a folyamatosság hangsúlyozásának, az igazhitűségnek, valamint – tekintettel a koldulórendek életeszményének terjedésére – a szerzetesi lelkiségre való utalásnak is. (2.) Ezután a levél a csodákat említi, melyek a keresztények hitét, reményét és szeretetét erősítik.⁷⁷ Ezeket a csodákat gondosan sorolja és részletezi is. (3.) A pápa nem mulasztja el a bizonyításra való utalást sem. Előadja, hogy alkalmas tanúk teljes meggyőző-

71 Krafft, O.: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 401.

72 Uo. 402.: 522. jz. (utalással a *Cum dicat* kezdetű levélre).

73 CD III/2. 444–445. „[...] certa relinquens instituta fidelibus, per quae ipsi ad patriam redderetur transitus expeditus. Huiusmodi quidem pietatis seriem B. Elisabeth [...] solerti meditatione considerans et iam dicta eligens instituta continuis observare studiis, ut dignam perceptione se redderet perpetuae claritatis”. Olaszul: Temperini 196. nr. 3–4.

74 CD III/2. 445. „quasi ab ortu vitae, usque ad occasum, virtutum vacando cultui, nunquam desiit in caritatis amplexibus delectari”, vö. Temperini 196. nr. 4.

75 CD III/2. 445. „Nam in confessione verae fidei [...] coelestis reginae diligendo filium [...] dilexit et proximum [...] se in multis sibi reddidit inopem, sollicitam fore pauperibus multipliciter affluentem”.

76 Uo. „religionis habitum induit, sub quo dominicae passionis in se celebrare mysterium usque in diem ultimum non omisit”.

77 Vö. uo. 446. „multis corruscat miraculis gloriosis”.

désre vezették, amely illik is az igazság kereséséhez.⁷⁸ (4.) Az igazság megismerése után Gergely pápa hivatalának megfelelően „testvérei”-nek (a bíborosoknak) tanácsával és egyetértésével, valamint a pátriárkák,⁷⁹ érsekek, püspökök és mindazon prelátusok egyetértésével, akik akkor az Apostoli Széknél voltak, úgy határozott, hogy Erzsébetet felveszi a szentek jegyzékébe. Itt a határozatot megelőző konzultációban a „testvérek” említése már egy szűkebb tanácskozásra utalhat, a többi prelátusok említése pedig valószínűleg arra a nyilvános konzisztóriumra, amelyről néhány évtized múlva Hostiensis részletesebben is megemlékezik.⁸⁰ (5.) Ezt követően a pápa megjelöli Szent Erzsébet ünnepének időpontját (november 19.), s ezt meg is indokolja azzal, hogy Erzsébet ezen a napon halt meg.⁸¹ (6.) Az ünnep időpontjának megjelölése után elő is írja az ünnep megünnepelését és megünnepeltetését.⁸² Ezt alá is támasztja azzal, hogy így Erzsébet közbenjárására a mennyei kegyelmek kincstárából mi is részesedhetünk. (7.) Végül a pápa kifejezetten hivatkozik a saját odafentről kapott hatalmára, és ennek alapján mindenkinek, aki valódi bűnbánatot tart és meggyónik, minden évben az említett ünnepen egészen annak nyolcadnapjáig egy év és negyven napi bűcsút engedélyez.⁸³

Arról már nem ez a pápai levél, hanem más források szólnak, hogy Szent Erzsébet földi maradványainak felemelése és átvitele 1236. május 1-jén került sorra. A krónikás szerint kétszázezer ember jelenlétében. II. Frigyes német-római császár szőrcsuhában, fején a császári koronával segített a koporsó vitelében.⁸⁴

A szentté avatási eljárás némely részletéről egyéb források is fennmaradtak. Ezek arról tudósítanak, hogy az 1231. november 19-i temetés után Marburgi Konrád – inkább, mint a korábban feltételezett Lutrude wetteri apátnő⁸⁵ – még 1231 végén tájékoztatta Erzsébet haláláról IX. Gergely pápát, aki válaszában megbízta Konrádot a kanonizációhoz szükséges vizsgálatok megszervezésével. Pontosab-

78 Uo. 447. „facta nobis per testes idoneos tanta plenitudine fidei, sicut debetur et competit colendae per omnia veritati”.

79 Az említett tanácskozáson jelen volt Albert antióchiai és Gerold jeruzsálemi pátriárka, vö. *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 394.

80 CD III/2. 447. „de fratrum nostrorum consilio et assensu, ac venerabilium fratrum nostrorum patriarcharum, archiepiscoporum, episcoporum, et praelatorum omnium, qui tunc apud sedem Apostolicam exsistebant, Sanctorum catalogo duximus adscribendam”.

81 Uo. 447. „decima tertia Calendas Decembris”.

82 Uo. 447. „festum eiusdem prout miranda ipsius meritorum magnitudo exigit, celebretis, et faciat is solemniter celebrari, ut id nobis de thesauris coelestibus eius pia intercessione proveniat, quod ipsa praestante Christo, percepisse dignoscitur”.

83 Uo. 448. „omnibus vere poenitentibus, et confessis [...] in memorato festo et usque ad octavam ipsius [...] unum annum et quadraginta dies de iniuncta sibi poenitentia relaxamus”.

84 Vö. *Magyar Zoltán*: Árpád-házi Szent Erzsébet. Történelem, kultusz, kultúrtörténet. Kairosz, Bp., 2007. 29. A császár magatartása mögött meghúzódó politikai szempontokhoz ld. *Sz. Jónás I.*: i. m. (10. jz.) 158–159.

85 Vö. *Edit Pásztor*: Elisabetha di Turingia. In: *Bibliotheca Sanctorum*. IV. Roma, 1964. 1112. – Lutrude wetteri apátnő 1231. november 20-i levelének, mely elbeszéli Erzsébet halálát, címzettje a vesztfáliai Liesborn bencés monostora volt, vagyis nem közvetlenül a pápának szólt. Lutrude levelének kiadása: Huyskens 148–149., olaszul: Temperini 256–257.

ban egy bizonyos R. testvér (akit egyesek Peñaforti Rajmunddal azonosítanak, aki a pápai kúriában 1230 óta kápláni és penitenciáriusi minőségben működött)⁸⁶ szólította fel Konrádot, hogy informálja a pápát Erzsébet csodáiról (előzetes információ).⁸⁷ Konrád nyomban hozzá is látott az életrajzi adatok és a sírnál történt csodás gyógyulások összeírásához. Az első csodajegyzék már 1232. március 18-án vagy kevéssel azután elkészült.⁸⁸ 1232. augusztus 10-én a területileg illetékes főpásztor, III. Sigfried mainzi érsek Marburgba érkezett, ahol oltárt szentelt abban a kápolnában, ahová Erzsébetet temették. Ugyanakkor az érsek – Konrád igyekezete ellenére – elutasította, hogy az ő jelenlétében, nyilvánosan hallgassák ki a tanúkat Erzsébet csodáiról.⁸⁹ A csodákról szóló elbeszélések és tanúvallomások alapján a jelen lévő preláthusok Sigfried érsekkel együtt kérték a pápától a szentté avatást.⁹⁰ Egyes szerzők feltételezik, hogy Marburgi Konrád a kanonizáció kérelmezésére Sigfried érseket a meglepetés erejével kívánta rávenni. Ennek a meglepetésre épített akciónak a jele lehet, hogy sok jelen lévő preláthus nem hozta magával a pecsétjét.⁹¹ Ebben a kérelemben már említés történik ezeknek a csodáknak a hatékonyságáról az eretnekség elleni küzdelemben.⁹² Szent Erzsébet csodáinak fontossága az eretnekekkel szemben olyan téma, amely még a kanonizációt publikáló pápai levélben (*Gloriosus in maiestate*) is visszatér.⁹³ Konrád már ekkor megírta Erzsébet rövid életrajzát (*Summa vitae*).⁹⁴ Ehhez csatolta az első 60 csoda elbeszélését. Ezt az anyagot még 1232. augusztus 10-én (vagy röviddel azt követően) megküldte a pápának (maga a *Summa vitae* is a pápának szóló levél formájában van fogalmazva). Ebben a levélben, vagyis a *Summa vitae* szövegének elején, említést tesz egy

86 *Karl Weinzierl*: Raimund von Peñafort. In: *Lexikon für Theologie und Kirche*. VIII. Herder, Freiburg i. Br., 1963. 977.

87 *Pásztor, E.*: i. m. (85. jz.) 1112.

88 Uo. Kiadása: Huyskens 150., olaszul: Temperini 175.

89 Uo.

90 A levélhez ld. *Otto Dobenecker*: *Regesta diplomatica necnon epistolaria historiae Thuringiae*. III. Fischer, Jena, 1925. 279. A levél kiadása: *Otto Posse*: *Codex Diplomaticus Saxoniae Regiae*. I/3. *Die Urkunden der Markgrafen von Meißen und Landgrafen von Thüringen*. Giescker & Devrient, Leipzig, 1898. (= Posse) 322. nr. 468.

91 *Krafft, O.*: *Papsturkunde i. m.* (4. jz.) 386.: 438. jz., vö. *Matthias Werner*: *Mater Hassiae – Flos Ungariae – Gloria Teutoniae. Politik und Heiligenverehrung im Nachleben der heiligen Elisabeth von Thüringen*. In: *Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter*. Ed. Jürgen Petersohn. Thorbecke, Sigmaringen, 1994. (Vorträge und Forschungen 42.) 460.; *Josef Leinweber*: *Die kirchliche Heiligsprechungsverfahren bis zum Jahre 1234. Der Kanonisationsprozeß der heiligen Elisabeth von Thüringen*. In: *Sankt Elisabeth. Fürstin, Dienerin, Heilige. Aufsätze, Dokumentation*, Katalog. Thorbecke, Sigmaringen, 1981. 128–136. (főként: 131–132.).

92 Posse 322–323., vö. *Krafft, O.*: *Papsturkunde i. m.* (4. jz.) 386.: 439. jz.

93 A jelenségről ld. *Krafft, O.*: *Papsturkunde i. m.* (4. jz.) 405.

94 *Epistola magistri Cunradi de Marburch ad papam de vita beate Elyzabet (Summa vite)*. Huyskens 155–160., további kiadása: *Arthur Wÿss*: *Hessisches Urkundenbuch*. I. *Urkunden der Deutschordens-Ballei Hessen*. Hirzel, Leipzig, 1879. nr. 34., magyarul: *Magyarország virága i. m.* (6. jz.) 27–31., olaszul: Temperini 143–147. – *A Summa vitae szövege előtt álló bevezető levél* (uo. 142.) az 1232. november 16-i felterjesztés kísérőlevele, vö. uo. 141., amely azonban utal a korábbi felterjesztésre is.

bizonyos R. testvérről (*frater R., vester penitentiarius*), aki – bár egyesek az azonosítást fenntartás nélkül elfogadhatónak tartják⁹⁵ – nem volt szükségképpen azonos Peñaforti Rajmuddal, mivel IX. Gergely idejéből több pápai penitenciárius ismert, akinek a neve R betűvel kezdődik.⁹⁶ E felterjesztés célja a pápai engedély elnyerése volt a hivatalos eljárás elkezdéséhez.⁹⁷ Így ez a levél, inkább, mint a prelátusok fent említett közös levele, szabályos *petitió*nak, vagyis a kanonizáció elnyerésére irányuló kérelemnek tekinthető. Ez a kérvény az eljárás lényeges bevezető cselekménye volt. Ám Konrád – mint láttuk – a kérvényhez rögtön rövid életrajzot és a csodákról szóló elbeszélést is csatolt. A 11–12. században az ilyen bővített kérelem gyakran már megfelelt az *informatio* cselekményének is,⁹⁸ amely a 13. századtól fogva az eljárásnak egy attól különböző, következő szakaszát alkotta. IX. Gergely pápasága idején az életrajzzal és információkkal összekötött kérelem már inkább egy előző kor hagyományának számított. Tehát ez az előzetes dokumentáció nem helyettesítette az eljárás vizsgálati szakaszát.

Úgy tűnik, hogy a mainzi érsek és a többi prelátus fent említett közös levele nem volt formailag megfelelő kérvény, ha másért nem, legalábbis a pecsétek hiánya miatt. Igaz ugyanakkor, hogy nem ismerjük azokat a szabályokat, amelyek abban a korban egy ilyen petíció lényeges formai kellékeit meghatározták.⁹⁹ Ha a kérvény tökéletes lett volna, a kanonizációt kihirdető pápai levél biztosan említést tett volna róla. Összehasonlításképpen elég utalnunk Páduai Szent Antal szentté avatásának ügyére, melyben az éppen 1232. március 3-án kelt kanonizációról értesítő pápai levél kifejezetten említi, hogy az eljárás kezdeményezője a helyi püspök és a város előljárója volt.¹⁰⁰

Időközben 1232. október 14-én a pápa megbízta a háromtagú vizsgálóbizottságot,¹⁰¹ vagyis a területileg illetékes Sigfried mainzi érseket, az eberbachi apátot és Konrádot az Erzsébet életére vonatkozó hivatalos vizsgálatok lefolytatásával. Tudomásunk szerint ez volt az első szenté avatási eljárás, amelyben kifejezetten megkívánták, hogy vizsgálatot folytassanak sajátosan Isten szolgájának az életéről.¹⁰² A dokumentációból mégsem tűnik ki, hogy ezúttal a bizottság tagjai

95 Így Temperini 143.

96 Vö. *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 385.: 432. jz.

97 *Pásztor, E.*: i. m. (85. jz.) 1117.

98 *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 1033. „Die von außen an die Kurie herangetragene Petitió entsprach vor allem im 11. und 12. Jahrhundert insbesondere dann der Informatio, sobald [und dies wurde üblich] die eingehenden Schreiben der Interessenten sowohl Testimonial- als auch Bittschriften waren”.

99 Vö. *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 386.: 438. jz.

100 Gregorius IX, *Cum dicat Dominus*, 1232. március 3.: ed. Bull. Rom. III. 464–466. § 2. „Cum enim dudum venerabilis frater noster episcopus et dilectus filius N. potestas et comunitas Paduana nobis per nuntios suos et litteras humiliter supplicassent”. A szöveg utánközlése: *Porsi, L.*: i. m. (54. jz.) 60.

101 Gregorius IX, *Visibilibus et invisibilibus*: Potthast 9016., kiadása: CD VII/1. 232–234. „dilecte Filii Frater C. ex litteris tuae devotionis accepimus”, uo. 233.

102 Vö. *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 389.; *Roberto Paciocco*: „Sublimia Negotia”. Le canonizzazioni dei Santi nella curia papale e il nuovo Ordine dei frati minori. Centro Studi Antoniani, Padova, 1996. (Centro Studi Antoniani 22.) 169.

bárhogy tanulmányozták volna Erzsébet *életét*. Akár ez is lehetett az egyik formai hiányossága ennek az első vizsgálatnak.¹⁰³ Ebben a levelében a pápa nem utal a helyi püspök (vagy a preláthusok) semmiféle kérelmére, hanem csak arra, hogy Marburgi Konrád leveléből értesült Erzsébet életéről és csodáiról. A pápai megbízás szövegéből látszik, hogy az már nem az életszentség és a csodák *hírének* tényét kutatja, hiszen arról a pápa már értesült, hanem a dolog igazságát („rei veritas”) akarja kivizsgálni.¹⁰⁴ Azzal bízta meg a három egyházi személyt, hogy Erzsébet életéről és csodáiról gyűjtsenek bizonyítékokat, mégpedig alkalmas tanúk révén, és éberrel ügyeljenek arra, hogy amit írásba foglaltak, azt *lepecsételve* megőrizzék, majd pedig, mikor erre a pápától utasítást kaptak, hűséges küldöttek útján terjeszték föl elé.¹⁰⁵ Ebben a megbízásban fontos formai elem az is, hogy majd egy pápai felszólítás után kell a vizsgálatok eredményét felterjeszteni. Egy másik jelentős elem, hogy a levél nem hatalmazza fel a bizottság három tagját arra, hogy a tanúk kihallgatásán elnököljenek a másik két tag távollétében. A valóságban azonban a három tag a vizsgálatokat külön-külön folytatta, nem pedig együttesen. Ez is formai hiányossága volt az eljárásnak.¹⁰⁶

Az 1232 végén megkezdett és 1233 elején nagy lendülettel folytatott kihallgatásokon a vizsgálóbizottság mintegy 700 személyt hallgatott meg. 106 csodás gyógyulást jegyeztek fel. Ezt az anyagot – úgy tűnik – valamilyen formában felterjesztették a pápához, ám ez nem tűnt elégségesnek és megfelelőnek. A vizsgálók kísérőlevele fennmaradt.¹⁰⁷ Ebben a kísérőlevélben szó van a lepecsételéstről, szó van a hivatalos küldöttek útján való felterjesztésről, és szó van arról, hogy a vizsgálók az apostoli megbízást „jól megértették”. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a felterjesztésre is külön megbízást kaptak volna. Ez lehetett ennek a jelentésnek a formai hibája.¹⁰⁸

Időközben, 1233. július 30-án, Konrádot meggyilkolták. Az ő halálára tekintettel a pápa új bizottságot nevezett ki 1234. október 11-én¹⁰⁹ Erzsébet életszentségének vizsgálatára. Az a körülmény, hogy az ügy – a problémák ellenére – egy év megszakítás után folytatódhatott, többek között Erzsébet sógora, Konrád örgróf igyekezetével és befolyásával magyarázható, aki ekkor már saját belépését készí-

103 Vö. *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 389–390.

104 Uo.; CD VII/1. 234.

105 Uo. „per testes idoneos studeatis inquirere cauta diligentia et sollicitudine vigilantia, quare in scriptis redacta, sub sigillis Vestris, fideliter conservetis, illa nobis posteaquam mandatum receperitis, per fideles nuncios, et solennes transmissuri”.

106 Vö. *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 390.: 458. jz. – Ennek az első vizsgálatnak a jelentése, mely a római Kúriába érkezett, azt mutatja, hogy a tanúk kihallgatásán mindig csak egy tagja elnökölt a bizottságnak, és ennek a személynek a neve nem is tűnik ki a dokumentumból, sőt egyértelmű, hogy Marburgi Konrád folytatta a kihallgatást akkor is, amikor a többi tag távozott.

107 Epistola examinatorum miraculorum sancte Elyzabeth ad dominum papam. Huyskens 155., magyarul: Magyarország virága i. m. (6. jz.) 25–26.

108 *Paul Gerhard Schmidt*: Die zeitgenössische Überlieferung zum Leben und zur Heiligsprechung der heiligen Elisabeth. In: Sankt Elisabeth i. m. (91. jz.) 1–6., magyarul: Magyarország virága i. m. (6. jz.) 11–22. (az idézet: 16.).

109 Gregorius IX, *Ne possimus argui*, 1234. október 11: Potthast 9721., kiadása: CD VII/1. 237.

tette elő a Német Lovagrendbe.¹¹⁰ Később ő maga delegációval személyesen is elment a pápai kúriába, és magával vitte a kanonizációs eljárás aktáit, valamint egy újabb *petíciót* a szentté avatás kieszközlésére.¹¹¹

Ebbe a második vizsgálóbizottságba már nem hívták meg a mainzi érseket. A hildesheimi püspök, a georgenthalai apát és a hersfeldi apát lettek a tagok.¹¹² Feladatuk nem az eljárás egy újabb szakaszának lefolytatása, hanem az előzőleg elvégzett vizsgálat anyagának felterjesztése és szükség szerinti kiegészítése volt. Erre öt hónap határidőt kaptak.¹¹³ A megbízásban kifejezett említés történik arról, hogy a vizsgálóknak *az aktákat fel kell terjeszteniük a pápához*. Egy újabb megbízás szükségességéről ahhoz, hogy a dokumentumokat fel lehessen terjeszteni, itt már nem hallunk.

Hogy itt valóban nem az eljárás új lépéséről volt szó, valamint hogy az előző bizottság munkáját a pápa nem tekintette szabályosan lezártnak, azt jelzi a fentebb említett irat¹¹⁴ is, melyet Peñaforti Rajmundnak tulajdonítanak. Az ugyanis úgy adja elő az eljárás történetét, hogy a mainzi érsekből, Marburgi Konrádból és az eberbachi apátból álló első bizottságot meg sem említi. Nem tesz említést az első vizsgálatról az eljárás történetét elbeszélő *Iesus filius Sirach* kezdetű pápai levél sem.¹¹⁵ Két vizsgálatot a tények igazságáról nem kíván meg a kanonizációs eljárásnak az a leírása sem, amely Hostiensis *Lecturájában* található. Eszerint ebben az ügyben a két vizsgálat közül, amelyeket a tények igazságáról folytattak, az első szabálytalannak minősült.

A pápa által elrendelt kiegészítés valóban meg is történt, hiszen 1235 elején további 24 csodát jegyeztek fel, újra meghallgattak korábbi tanúkat és áttekintették a vizsgálati anyag egészét. Gondos precizitással megjelölték a bizottság azon tagjának nevét, aki az egyes tanúk kihallgatásán elnökölt.¹¹⁶ Meghallgattak négy

---

110 Heisterbachi Caesarius ismételten említi ezt a tény: *Albert Huyskens*: Die Schriften des Caesarius von Heisterbach über die heilige Elisabeth von Thüringen: Das Leben der heiligen Elisabeth. Die Predigt über ihre Translation. In: Die Wundergeschichten des Caesarius von Heisterbach. III. Hrsg. Alfons Hilka. Hanstein, Bonn, 1937. (Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde 43.) 368–369., 385., vö. *Hartmut Boockmann*: Die Anfänge des Deutschen Ordens in Marburg und die frühe Ordensgeschichte. In: Sankt Elisabeth i. m. (91. jz.) 142. skk.; *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 391.

111 *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 393. Erről az újabb petícióról ld. *Processus et ordo*. Huyskens 143.

112 *Pásztor, E.*: i. m. (85. jz.) 1112.

113 CD VII/1. 237. „inquisitionem, quam de miraculis Beatae recordationis Elisabet, Landgraviae Thuringiae, per venerabilem Fratrem nostrum, Archiepiscopum Moguntinum, et bonae memoriae Magistrum Conradum de Marborch, fieri mandauimus, nobis per solennes Nuncios [...] ad Nostram praesentiam, infra quinque menses post susceptionem praesentium, distinctis”.

114 *Processus et ordo*. Huyskens 142–146., magyarul: Magyarország virága i. m. (6. jz.) 189–194.

115 Potthast nr. 9933., ld. 14. jz.

116 Vö. *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 392.

„szolgálólány”-t¹¹⁷ is (*ancillae*) sajátosan Erzsébet életéről.¹¹⁸ Az iratok még 1235 tavaszán a konzisztórium elé érkeztek. Így került sor IX. Gergely pápa döntésére.¹¹⁹

IV. Következtetések

Mindezek alapján világosan adódik a következtetés, hogy Árpád-házi Szent Erzsébet kanonizációja a 13. századi eljárási fegyelem lényegének kialakulása után, a frissen rögzített, de jelentős múltra visszatekintő szabályok megtartásával, a korra jellemző módon, nagyszámú tanú kihallgatásával történt. Az életszentség és a csodák hírének megállapításához nem volt szükség formálisan kinevezett, háromtagú bizottságra. Ez csupán a hírek igazságának kivizsgálásához volt követelmény. A szentté avatási eljárást nem csupán a helyi püspök kezdeményezhette.

Az esetleges formai vagy eljárási hiányosságokról, amelyek ebben az ügyben felmerülnek, összefoglaló jelleggel megjegyezhetjük, hogy azok vagy nem voltak jelentősek az eljárás érvényessége szempontjából (például az a tény, hogy a prelátusok kérelmét az ügy kezdetekor nem pecsételték le szabályosan, hiszen az eljárásban más tökéletes petíciók is voltak, például Marburgi Konrád és másoké), vagy az első bizottság ténykedésére vonatkoztak. A második bizottság azután minden szükséges feltételt teljesített, tehát az eljárás szabályossága és érvényessége a maga egészében vitán felül áll. Az első bizottság lehetséges hiányosságai a következők voltak:

Mivel IX. Gergely pápa *Visibilia et invisibilia* kezdetű leveléből, mely a bizottságot létrehozta, hiányzott a szokásos záradék, mely megengedte, hogy a tagok egyénileg, külön is eljárjanak, nem volt szabályos, hogy az első bizottság egyes tagjai a tanukat egyedül, a többi tag nélkül hallgatták ki.

117 A „szolgálólány” (*ancillae* – vö. Lk 1,38) olyan nők lehetnek, akik a szegénységnek és a kétkezi munkának szentelték magukat, vö. *Kaspar Elm*: Die Stellung der Frau in Ordenswesen, Semireligiosentum und Häresie zur Zeit der Elisabeth. In: Sankt Elisabeth i. m. (91. jz.) 7–28.; *Lori Pieper*: St. Elisabeth of Hungary and the Franciscan Tradition. PhD Dissertation. Fordham University, 2002. 229–230.; *Michael Goodich*: Vita Perfecta: The Ideal of Sainthood in the Thirteenth Century. Hiersemann, Stuttgart, 1982. (Monographien zur Geschichte des Mittelalters 25.) 5–7.; *The Life and Afterlife* i. m. (8. jz.) 54.

118 Der sogenannte Libellus de dictis quatuor ancillarum s. Elisabeth confectus. Ed. Albert Huyskens. Kösel, Kempten–München, 1911., vö. *Krafft, O.*: Papsturkunde i. m. (4. jz.) 393. (hangsúlyozza, hogy ez a szöveg a második bizottság előtt tett vallomásokra megy vissza). Ez az irat (a *Libellus*) teljes egészében tartalmazza a „szolgálólányoknak” az eljárás során tett vallomásait, amelyeket prológos és záradék nélkül is publikáltak, vagyis abban a formában, amely az eredeti lehetett, mégpedig a következő címmel: *Dicta quatuor ancillarum* (Huyskens 112–140., olaszul: Temperini 149–174.). A teljes *Libellus* olasz kiadása prológussal és záradékkal: Temperini 209–249., magyarul Huyskens 1911. évi kiadása alapján, de prológos és záradék nélkül: Magyarország virága i. m. (6. jz.) 145–180. Értelmezéséhez ld. *Ingrid Würth*: Die Aussagen der vier „Dienerinnen” im Kanonisationsprozess und ihre Überlieferung im sogenannten „Libellus”. In: Elisabeth von Thüringen i. m. (64. jz.) 187–192.

119 *Magyar Z.*: i. m. (84. jz.) 27–28.

Az első bizottságtól fennmaradt iratokból nem mindig tűnik ki, hogy a bizottságnak mely tagja vezette az egyes kihallgatásokat.

IX. Gergely pápa fent említett levelében úgy rendelkezett, hogy az első bizottság által folytatott vizsgálatok iratait egy újabb megbízás után terjesszék fel a pápai kúriához. Az aktákat azonban egy ilyen különleges megbízás nélkül terjesztették a pápa elé. Ez tűnik ki a vizsgálatot folytatók leveléből (*Epistola examinatorum miraculorum sancte Elyzabeth ad dominum papam*). A második bizottság már magában az azt megalapító pápai levélben (IX. Gergely, *Ne possimus argui*) megkapta a felhatalmazást, sőt az utasítást arra, hogy az aktákat rögtön a pápa elé terjessze.

Az első bizottságot a pápa felszólította – magában a *Visibilium et invisibilium* kezdetű levélben –, hogy vizsgálja ki Erzsébet életét is. Az eljárásnak ebben a szakaszában azonban ez nem történt meg. Erzsébet életét csak a rövid *Summa vite* tartalmazza, melyet Marburgi Konrád kezdeti kérelméhez csatolt, később pedig csak a négy szolgálólány vallomásában jelenik meg Erzsébet élete (*Libellus de dictis quatuor ancillarum*), melyet a második bizottság előtt tettek.

Az ügy gyors lefolyású volt, a 13. század első harmadában érvényes szokások szerint. Az elhunyt földi maradványainak *translatiója* nem a kanonizációt megelőző püspöki intézkedéssel, hanem a pápai szentté avatás után történt. IX. Gergely pápa személyes érdeklődésének és nagyrabecsülésének jeleként fogható fel a kanonizációt közlő levél lelkes hangneme és a dinamikusan lefolytatott eljárás. Sőt ez állhat amögött is, hogy ez a levél az új szent ünnepére egy év és negyvennapos búcsút engedélyez, holott ugyanez a pápa kevesebb mint egy évvel korábban, a Szent Domonkos kanonizációját kihirdető levélben csak egyévi búcsút tett lehetővé.¹²⁰ Mint láttuk, ez az eljárás volt az első, amelyben sajátosan is megkövetelték, hogy egy szentté avatandó személy *életéről* vizsgálatot folytassanak.¹²¹ Ez az ügy egyike volt azoknak, amelyekben erősen hangsúlyozták a szentek példájának és csodáinak értékét az eretnekségek elleni küzdelemben és a keresztények hitének megerősítésében. Árpád-házi Erzsébet szentté avatása tehát kánonjogi szempontból is a kor élenjáró eseményei közé tartozott.

120 Gregorius IX, Bulla, 1234. július 3., ed. Bull. Rom. III. 483–485. (az idézet: 485.); *Porsi, L.*: i. m. (54. jz.) 63.

121 A szentek életéről – vagy egyenesen életük vizsgálatáról – szólnak azonban a kanonizációt kihirdető pápai levelek korábban is, vö. pl. Innocentius III, 1199. január 12., ed. Bull. Rom. III. 483–485.; *Porsi, L.*: i. m. (54. jz.) 46. „Licet autem iuxta testimonium veritatis, sola finalis perseverantia exigatur ad sanctitatem animae in Ecclesia triumphanti [...] duo tamen, virtus videlicet morum, et virtus signorum, opera scilicet pietatis in vita, et miraculorum signa post mortem, ut quis reputetur sanctus, in militanti Ecclesia requiruntur”. A levél Homobonus cremonai kereskedő kanonizációját hirdeti ki, vö. Die Register Innocenz’ III. I. Bearb. Othmar Hageneder–Anton Haidacher. Böhlau, Graz–Köln, 1964. (Publikationen der Abteilung für Historische Studien des Österreichischen Kulturinstituts in Rom) 762.

PÉTER ERDŐ
THE CANONIZATION PROCESS OF SAINT ELISABETH
AND CONTEMPORARY CANON LAW

The canonization process of Saint Elisabeth of the Árpád dynasty ended on 27 May 1235 with her solemn canonization.

The present study aimed at exploring the possible divergences and defects of the process with regard to the contemporary state of the canonization process, itself still not fully developed at that time, and, in case such divergences and defects could be grasped, at pointing at the section of the process during which anything irregular could happen. Finally, it was seeking answer to the question whether the process itself, in terms of its whole course and final result, was in keeping with contemporary prescriptions.

In order to establish the news of holy life and miracles there was no need of an officially commissioned three-member jury. This was only necessary for the examination of the truth of such news. The process of canonization could also be initiated by others than the local bishop.

As for the eventual formal or procedural defects that emerged in the present case, it can generally be stated that they either proved unimportant from the perspective of the validity of the process (such as the fact that the petition of the prelates was not properly sealed at the start of the case, for other, impeccable petitions were also at hand, for instance that of Conrad of Marburg), or concerned the activity of the first jury. As the second jury complied with all the necessary requirements, the regularity and validity of the process were beyond any doubt. The possible shortcomings of the first jury were the following:

Since the letter of pope Gregory IX with the incipit *Visibilium et invisibilium*, which established the jury, did not contain the traditional clause authorising the members of the jury to proceed individually as well, the fact that the members of the first jury interrogated witnesses individually could be regarded as irregular.

On the basis of the documentation left by the first jury, it cannot always be established who exactly presided to individual interrogations.

In his letter mentioned above, pope Gregory IX decreed that the documents of the examination conducted by the first jury should be forwarded to the papal curia after a new commission. But the acts were in fact forwarded to the Pope without any such special commission, which is proved by the letter composed by those who undertook the examination (*Epistola examinatum miraculorum sancte Elyzabeth ad dominum papam*). The second jury, however, was authorised, and even commanded, to forward the documents to the Pope in the very letter (Gregory IX, *Ne possimus argui*), which established the jury itself.

The first jury was ordered, in the letter *Visibilium et invisibilium* itself, to investigate the life of Elisabeth as well. Yet no such investigation took place in this phase of the process. The life of Elisabeth is only contained by the brief *Summa vite*, which Conrad of Marburg attached to his initial petition, and later appears in the testimony of the three „maidservants” (*Libellus de dictis quatuor ancillarum*), which was made before the second jury.

The case was expedited quickly and in accordance with the customs in vigour in the first third of the 13th century. The *translatio* of the earthly remains of the deceased took place not by virtue of an episcopal measure prior to canonization, but after the papal canonization. The enthusiastic tone of the letter communicating the canonization, and the dynamism of the process itself, can be regarded as indications of pope Gregory’s personal interest and esteem.

CONTENTS

STUDIES

Péter Erdő: The Canonization Process of Saint Elisabeth and Contemporary Canon Law	1
László Szabolcs Gulyás: The Customary Law of Real Estate Trade in Market Towns in the 14th to 16th Centuries. The Case of Zemplén County and its Region	23
Tamás Goreczky: Pan-Slavism in Russia in the 1880s in the Reports of István Burián, Austro-Hungarian Consul General in Moscow	63
Gusztáv D. Kecskés: The Swiss Reception of Hungarian Refugees in 1956	85

WORKSHOP

David Papajik: Solving the Problem of Establishing the Cause of Death of Hungarian and Czech King Ladislav V	115
Ovidiu Ghitta: The Lessons of an Extraordinary Conscription. The Census Record of Şimon, Greek-Catholic Priest of Tomány, from 1773	127
József Pap: The Voters of Eger in the Middle of the 19th Century	149
Tibor Dömötörfi: German Ethnic and Racial Politics in Hungary during World War II	165

E számunk szerzői

DÖMÖTÖRFI TIBOR PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • ERDŐ PÉTER, az MTA rendes tagja, bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek • OVIDIU GHITTA PhD, egy. tanár (Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár) • GORECZKY TAMÁS PhD, történész • GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS PhD, főiskolai adjunktus (Nyíregyházi Egyetem) • KECSKÉS D. GUSZTÁV PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • PAP JÓZSEF PhD, főiskolai tanár (Eszterházy Károly Főiskola) • DAVID PAPAJÍK PhD, egy. tanár (Palacký Egyetem, Olomouc)

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézete

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható